

ІСТОРИЯ ЕКОНОМІКИ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

УДК 330.101

В. М. ТАРАСЕВИЧ,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри політичної економії,
Національна металургійна академія України

«БАГАТСТВО НАРОДІВ» АДАМА СМІТА Й ПІДВАЛИНИ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

Стаття присвячена критиці негативної вибірковості по відношенню до вчення А. Сміта, яка унеможливує адекватне розуміння присутніх в ньому підвалин політичної економії. Показано, що, на відміну від провідних теоретиків і методологів науки, прихильники сучасної неокласичної ортодоксії акцентують лише окремі складові зазначеного вчення. Обґрунтовано необхідність докорінної зміни ставлення до «Багатства народів» А. Сміта. Запропоновано використання універсального підходу до аналізу головної економічної праці та вчення А. Сміта, що дозволило надати гуманістичну та телеологічну інтерпретацію його поглядам на економічну людину, невидиму руку Провидіння, свободу та роль держави в економіці та суспільстві.

Ключові слова: вибірковість, універсальність, економічна людина, свобода, вільний ринок, невидима рука Провидіння, функції держави.

Постановка проблеми. Якби неможливе стало можливим, й А. Сміт був би живий, то, спостерігаючи дикунську капіталізацію низки нових незалежних країн й тріумф *homo oeconomicus*'а на величезних світових просторах, він не відмовився б від жодної базової ідеї свого «Багатства народів» [1]. Можна лише здогадуватися про корективи, котрі він вніс би у свій фундаментальний труд, але вони були б обов'язково внесені, бо творча натура А. Сміта вкотре проявила би себе. З чим би він рішуче не погодився, так це з *некритичним* та *вибірковим ставленням* до свого вчення. Така позиція є достойною та заслуговує на повагу й особливу дослідницьку увагу.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Думаю, А. Сміт не був би ображений увагою й до нього, й до його книги, і в цьому сенсі за 240 років мало що змінилося. Його вважали своїм вчителем і предтечею найвеличніші мислителі та вчені – Д. Рікардо, Дж. Ст. Мілль, К. Маркс, А. Маршалл, Т. Веблен, Дж. М. Кейнс, - класики й засновники сучасних напрямів світової економічної думки; його вчення та ідеї робили об'єктом досліджень провідні теоретики, методологи та історики економічної науки – Ш. Жид, Ш. Ріст [2], Й. Шумпетер [3], Б. Селігмен [4], М. Блауг [5] та інші. Кожний вчений, який поважає себе, вважає своїм обов'язком студіювати праці А. Сміта й спиратися на його ідеї у своїх шуканнях. А. Сміт продовжує надихати художників і скульпторів, літераторів і поетів, - для них він являє унікальний тип не просто «великого економа» й філософа, але Людини й Особистості.

Формулювання цілей статті. Не думаю, що А. Сміт зміг би протистояти такому відвертому шануванню, - у нього просто не вистачило б сил, й, усвідомлюючи цю неминучість, він спрямував би їх на заняття наукові, - для нього більш приємні, а для суспільства, - затребувані. Тому метою статті є критика, але – не вчення А. Сміта, а *вибіркового* до нього ставлення, осмислення принципово важливої тези: *універсумному вченню* суперечить *вибірковість*, йому рідні *універсумні студії*, оскільки тільки в них можна побачити підвалини *політичної економії – головної дитини* А. Сміта.

Виклад основного матеріалу. Ното оeconomicus: А. Сміт versus ортодокси. Перш за все, звернемо увагу на *негативну* *вибірковість*, яка, на відміну від позитивної, передбачає вибір й абсолютизацію того чи іншого положення (фрагменту) вчення, ототожнення останнього з першим, тобто чи не шахрайську підміну, зазвичай, у політичних цілях. Цілі *позитивної* *вибірковості* принципово інші. Головна з них – поглиблене критичне вивчення вибраного положення, його розвиток та/або розгортання в певну наукову конструкцію (гіпотезу, концепцію, теорію та ін.). Вочевидь, негативна *вибірковість* заслуговує на непримиренну, *абсолютну* критику, а *вибірковості* позитивній відповідає відносна критика у її різних видах [6, с. 478-493].

На абсолютну критику заслуговує зведення сутнісного змісту вчення А. Сміта до двох достатньо *тривіальних положень*: (1) кожна людина переслідує, перш за все й головним чином, власні егоїстичні інтереси, й чим краще та ефективніше вона це робить, тим більшу користь, за підсумком, вона приносить суспільству; (2) й те, й інше забезпечує «невидима рука» вільного від будь-яких обмежень ринку. У «знамениті та лихі» 90-ті роки зазначені положення були не просто модними у політичних, богемних і навіть у ліберально-наукових колах, але й були позиційовані в якості базових *теоретичних підвалин лібералізму* та його економічної версії з її свободою

підприємництва. Торгівлі та ринку. Таким чином А. Сміт оголошувався батьком і предтечею «шокових» економічних реформ.

Зрозуміло, зазначені положення не є точними цитатами з «Багатства народів», але відбивають його певну частину, – безумовно, значиму, але не таку вже значну, як це намагаються довести їх адепти й «промоутери». А. Сміт дійсно вивчав *homo oeconomicus*'а, але зовсім не тому, що симпатизував йому і вважав його вищим досягненням історії. Навпаки. Але він був безстороннім, неупередженим і добросовісним дослідником сучасних йому реалій капіталізму, що народжувався й розвивався, і тому не міг залишити поза увагою цього «героя часу», який стрімко утверджував свою владу в економіці й політиці. Подібно до дослідника природи, який скрупульозно вивчає кожне нове явище природи й жертвує заради цього таким же скрупульозним ставленням до явищ відомих, А. Сміт багато в чому абстрагується від добре йому відомих духовної, соціальної та вищої природної іпостасей людини, які від поважав й осмислив у «Теорії моральних почуттів».

У «Багатстві народів» він професійно «препарує» *homo oeconomicus*'а, який діє в економіці, а також економічні процеси, в яких *homo oeconomicus* є головною діючою особою. А. Сміта цікавлять не тільки зовнішні прояви такої дії, але й її невидимі джерела та причини. Про це не випадково сором'язливо мовчать адепти «невидимої руки» вільного ринку. В «Багатстві народів» ця «рука» стає «видимою», та ще й з різних позицій. Мова про те, що, намагаючись зрозуміти й описати *соціально-економічні* особливості *homo oeconomicus*'а як капіталіста, земельного власника, найманого робітника, споживача, торговця, адекватні цим особливим фігурам джерела та форми багатства, він закладає основи теорій факторів виробництва, витрат, трудової вартості, корисності, попиту і пропозиції, абсолютних переваг, поза якими сучасне обличчя економічної науки є немислимим. Зрозуміло, А. Сміт прямо не вказує на те, що теорії факторів виробництва й витрат відповідають інтересам капіталістів, а теорія трудової вартості, – інтересам найманих робітників, однак уважне вивчення відповідних положень «Багатства народів» переконує саме в цьому. Може бути, що А. Сміт керувався *соціально-економічним* і *полікулярним* баченням не зовсім усвідомлено, інтуїтивно. Може бути. Але в тому числі й тому, а не тільки за правом першості у плідному вивченні головних економічних проблем, його визнають засновником політичної економії – науки про природу й причини багатства народів.

Критикам методологічного дуалізму, теоретичного еkleктизму та інших «гріхів» А. Сміта прийшла пора зрозуміти, що вони керовані канонами *текстуальної* критики, яка сама собою є вибірковою, оскільки, як правило, оперує обраними фрагментами тексту та яка не є адекватною *універсумному* за

змістом й характером вченню А. Сміта. «Багатство народів» - невід'ємна складова цього вчення й невідворотно несе в собі його «родові» ознаки. *Ното оесопотікус* «Багатства народів» - це аж ніяк не його роботизований «собрат» з сучасної неокласичної ортодоксії, котрий чітко й точно калькулює власні доходи й витрати, задоволення й жертви, філігранно обирає найбільш економічно ефективний варіант використання у своїх егоїстичних інтересах обмежених ресурсів, у тому числі, людських. Цей «собрат» вже не задоволений лише владою економічною, він не без успіху претендує на повне панування в політиці, культурі, суспільстві. Його апологети й носії його гламурних рис часто гордо називають себе послідовниками А. Сміта. Зрозуміло, це не так, й навряд чи А. Сміт визнав би їх такими.

Фігура сучасного ортодоксального роботизованого *ното оесопотікус*'а – закономірний підсумок негативної вибірковості по відношенню не тільки до вчення А. Сміта, його «Багатства народів», але й до смітіанського *ното оесопотікус*'а. Крайньою мірою, останній є *контекстуальним*, оскільки у його «препаруванні» А. Сміт керувався не рафінованими позитивістськими, а філософсько-моральними, просвітницькими стандартами. Тому й абстрагування від природних, духовних, соціальних, політичних якостей людини-особистості задля вивчення її економічної іпостасі не могло бути повним і всеосяжним. Автор неперевершеної «Теорії моральних почуттів» не міг це зробити за визначенням. Як це не здається парадоксальним, але саме присутній в «Багатстві народів» неекономічний, філософсько-моральний контекст, не зовсім наукові, за сучасними позитивістськими мірками, підходи дозволили А. Сміту сформулювати ті економічні постулати, на які продовжує впевнено спиратися сучасна фундаментальна економічна наука, перш за все, гетеродоксальна.

Невидима рука: Провидіння *versus* ринок. Зазначені постулати, наприклад основи зазначених теорій, за змістом є економічними, але А. Сміт вдягнув їх у соціально-економічну форму й висвітив філософсько-моральним інтелектуальним «прожектором». Вище це було показано щодо тривіального положення (1) про *ното оесопотікус*'а. Звернемося до положення (2). Строго текстуально концепт «невидима рука» зустрічається у «Багатстві народів» лише один раз¹, контекстуально, - значно частіше, але у всіх випадках зміст концепту не має прямого відношення до ринку як такого, навіть «вільного». Якщо не приймати до уваги різні можливі метафори, то, за А. Смітом, для *ното оесопотікус*'а *невидимі*, по-перше, *закони економічні*, які не є очевидними й вимагають чималих зусиль для відкриття, пізнання, використання; по-друге, *воля й закони Провидіння, Бога*, які є відомими, зокрема за його заповідями, але

¹ Одним з перших в сучасній українській економічній літературі це показав В. Липов [7, с. 24].

не пізнані й навряд до кінця можуть бути досягнуті. Перші і другі є природними й вічними [див. також 3, с. 24-27]. Що ж виходить? Все дуже просто, - у положенні (2) *вільний ринок замінює Бога*. Саме вільний ринок визначає й свої власні, тепер вже «богові» закони, й економічні закони. Потворна підміна! Втім, для сучасного роботизованого *homo oeconomicus*'а ринок і є той бог, який має слугувати *homo oeconomicus*'у й нікому іншому! Таку ж долю призначено й економічним законам. «Назвався груздем, - стрибай у козуб!»

Зрозуміло, у А. Сміта акценти у співвідношенні законів божих й економічних розташовано інакше. Перші безумовно домінують й визначають останні. Якщо закони божі відкидаються, то закони економічні вироджуються у закони джунглів. Думаю, А. Сміт погодився б з Ф. Достоевським: «Якщо Бога немає, то все дозволено...» Божий світ руйнується війною всіх проти всіх. В тому й сіль, що, на відміну від смітіанського, модерний роботизований *homo oeconomicus* намагається сам запроваджувати вигідні для себе й обов'язкові для інших економічні закони, а ринок для нього бог тільки тому, що й Бога він намагається підкорити власній нелюдській волі. На сучасному «жаргоні» це звучить привабливо: «Завоювати ринок!», або м'якше: «Розширити власну присутність на ринку». Таким є підґрунтя новомодної й майже тотальної *маркетизації* суспільства – освіти, науки, культури, релігії, сім'ї, вищих моральних якостей людини й її особистості. Подібне безчинство трактується не інакше як торжество свободи, свободи вибору вільної людини. Які ще можуть бути претензії? Таким є вільний ринок – «бог» епохи економічного постмодерну.

«Свобода» та Свобода. Але ж *про яку* свободу йдеться? Її універсумний сенс, величний дух й багатий темпоральний простір сучасного *homo oeconomicus*'а не цікавлять. Він просто не помічає ці базові атрибути свободи, оскільки дивиться на себе й на все, що його оточує, з позицій рафінованого економічного егоїста. Тому його ідеал свободи є невігадливим, але амбіційним. *Модуси* цього ідеалу *homo oeconomicus* розташовує один за одним за ступенем максимізації власних вигід та мінімізації власних жертв. Зрозуміло, найбільш прийнятний для нього (1) модус *вседозволеності*. Якщо Бога немає, то все дозволено. *Ното oeconomicus* сам собі дозволяє діяти виключно на свій розсуд та у своїх егоїстичних інтересах. «Що хочу, те й орудую!»

Все було б добре, якби не оточуючий *homo oeconomicus*'а світ, який зовсім не є творінням його розважливого раціо. Раціонально жалкуючи про те, що світ побудовано не за проектом соліпсистів, і не є творінням його суб'єктивного раціо, *homo oeconomicus* вимушений погодитись на менш прийнятний для нього (2) модус ідеалу свободи, - *вільно обирати найкращий для себе варіант власних дій*, або у звуженій економізованій «редакції» сучасної

пізньої ортодоксії, - найбільш ефективний варіант використання обмежених ресурсів для виробництва благ і послуг з метою максимізації власних вигод та мінімізації жертв. *Ното оесопотікус* вимушений погодитись з тим, що свобода – це не просто вседозволеність, а дозвіл собі самому обирати найкращий для себе варіант власної вседозволеності. Мабуть, реалії дещо інші, але тим гірше для реалій, оскільки на них чекає невідворотна перебудова за варіантом вседозволеності *ното оесопотікус*'а.

(3) модус ідеалу свободи *ното оесопотікус*'а ще менше для нього прийнятний, оскільки цей модус пов'язаний з більшими зусиллями *ното оесопотікус*'а у порівнянні з необхідними зусиллями з обрання згаданого вище варіанту вседозволеності. Йдеться про *подолання будь-яких обмежень* для перемоги (1) та (2) модусів ідеалу свободи. Для *ното оесопотікус*'а його свобода, краще сказати, - воля, є безмежною, тобто позбавлена будь-яких обмежень. Ринок, торгівля, підприємництво не можуть вважатися вільними, якщо кимось та/або чимось обмежені в цій волі.

Що ж це за «будь-які» обмеження? Немає сумнівів, що для даного *ното оесопотікус*'а інші *ното оесопотікус*'и, як обмеження його волі не враховуються, оскільки всі вони вже обліковані ним в якості обмежених ресурсів, вибір варіанту використання яких він вже здійснив, або здійснить. *Ното оесопотікус*'а обурюють інші обмеження: *по-перше*, держава та її настанови (закони, укази, рішення тощо), що обмежують волю; *по-друге*, різні організації громадянського суспільства, які оголошують про якісь там їх права, про якісь обов'язки перед кимось Самого *ното оесопотікус*'а, а тому ставлять під сумнів ідеал й практику волі останнього. *Ното оесопотікус* залишається вірним собі, а тому діє вельми раціонально. Спочатку він намагається перевести і державу, і організації громадянського суспільства з усіма їх обмеженнями у склад власних обмежених ресурсів й таким чином самому за «правилами» вседозволеності ' ' ' обирати найкращий для себе варіант їх використання.

Якщо ж за якимись причинами ця спроба *тимчасово* видалася не успішною («тимчасово» тому, що *ното оесопотікус*'а не зупиняють труднощі й невдачі. Його справа свята, - він сам за себе!), він здійснює рішучі заходи задля обмеження самої держави й організацій громадянського суспільства разом з усіма інститутами, що обмежують його волю – вседозволеність. Заради цієї «святої» справи він готовий стати державним діячем та/або перетворити на собі подібних існуючих державних діячів й надати їм почесний статус своїх обмежених ресурсів. Ось це і є той рідкісний випадок, коли *ното оесопотікус*'и стають однодумцями й соратниками. Правда, вони не забувають діяти по

відношенню один до одного як до обмежених ресурсів. Так воно і є, - егоїст для егоїста багато чого може зробити!

Отже, якщо акцентувати не букву, а дух, не форму, а суть справи, то модерний *homo oeconomicus* вільний лише в міру його необмеженої ніким і нічим вседозволеності завжди й в усьому. Апеляція його самого та його adeptів до А. Сміта виглядає смішною для тих, хто мав інтелектуальне задоволення заглибитися у праці мислителя. А. Сміт був сучасником епохи Просвітництва, вірував у Бога і як моральний філософ не міг побачити навіть в страшному сні модерні рафіновані «ідеали свободи». Його концепція свободи не має нічого спільного із зазначеними «ідеалами». Величну та революційну тезу: «Всі люди від народження є рівними та вільними» А. Сміт розгорнув у підкреслено гуманістичну *систему природної свободи*.

Йдеться *про свободу людини як особистості* в процесі універсумної *життєдіяльності*, у контексті яких тільки й може бути адекватно зрозумілою свобода *homo oeconomicus*'а у процесі економічної діяльності. Зрозуміло, спостерігаючи суспільство, що виривається з феодалізму, А. Сміт, перш за все, акцентував необхідність зняття з особистості всіляких феодальних обмежень, регламентацій, привілеїв тощо. Це й імператив він вважав правильним й для економічної діяльності *homo oeconomicus*'а. Але ж А. Сміт аж ніяк не обмежився цим більш-менш приемним для adeptів ортодоксії атрибутом свободи особистості. У нього вона підкорена телеологічному принципу встановленої гармонії й золотому правилу моральності, а тому не відкидає, а передбачає *свободу особистостей*. Свобода однієї особистості простягається до кордонів свободи іншої особистості. Справжня свобода особистості можлива лише в співтоваристві вільних особистостей, і в цьому сенсі *не існує антагонізму* між особистими та суспільними інтересами. На цих підставах К. Маркс мав повне право писати про суспільство, в якому вільний розвиток кожного є умовою вільного розвитку всіх. Це є вірним й для смітанського *homo oeconomicus*'а. Смітанський підприємець і торговець є вільним не більше, ніж найманий робітник мануфактури, селянин, викладач, вчений. Їх сукупна вільна діяльність є могутнім джерелом багатства народу [див. також 8, с. 53-54].

У А. Сміта свобода особистості є неможливою *поза особистою відповідальністю* за власні дії та їх результати. В економічних взаємодіях вона простягається не тільки на репутацію, доходи, але й на майно та статус вільної людини. Слід підкреслити, що йдеться про відповідальність не просто перед іншими людьми та собою. В кінцевому підсумку *людина відповідальна перед Провидінням*, й тільки виконуючи його волю, підкоряючись його невидимій руці, людина може отримати справжню свободу. Голос совісті людини є луна голосу Провидіння, й тому безсовісна людина не є вільною за визначенням.

Вільна людина не може бути сліпим зряддям навіть у Провидіння, а тому вона *зобов'язана* намагатися *осягнути* його *об'єктивну волю*. Так само вона сама та її невід'ємний *hoto oeconoticus* має пізнавати й дотримуватись освячених волею Провидіння *об'єктивних економічних законів*. Пізнана таким чином необхідність є справжньою свободою².

Саме з позицій зазначених атрибутів свободи А. Сміт розмірковує про сильні й слабкі, справедливі й несправедливі прояви вільного ринку [8, с. 56]. Послідовне логічне продовження цієї лінії міркувань приводить до несподіваного для ортодоксів висновку: *головною причиною провалів вільного ринку є забуття атрибутів смітіанської свободи й торжество ідеалів «свободи» роботизованого hoto oeconoticus'a*.

Держава А. Сміта. Підкреслену державофобію *hoto oeconoticus'a* його адепти безсовісно приписують й А. Сміту. Це ще одне свідoctво політично (й не тільки політично) мотивованої негативної вибіркової, заміни смислів та понять. Розглянемо цей пункт докладніше. *По-перше*, А. Сміт ніколи не ставив під сумнів *необхідність існування держави*, оскільки у повній відповідності з ідеями просвітників вважав її результатом *суспільного договору* вільних й рівних людей, яка покликана слугувати їм, забезпечувати виконання договору, захищати свободу всіх і кожної людини, запобігти війні всіх проти всіх.

По-друге, А. Сміт критикує не державу взагалі, а її конкретні історичні типи, настанови та дії. Для нього не є взірцем феодальна держава з її сваволею чиновників, дрібною опікою та регламентацією, соціально-кластерною ангажованістю й тому подібними якостями. Спостерігаючи історичну трансформацію держави у нову, *капіталістичну* якість, А. Сміт відкрито та однозначно формулює своє бачення її суспільної та економічної ролі.

Зазвичай звертають увагу на наступну тезу А. Сміта: «Правитель аж ніяк не має нести з усіх точок зору непосильний для однієї людини обов'язок: керувати економікою, в котрій діють приватні особи, й направляти її до занять, які є найбільш прийнятні для інтересів суспільства» [8, с. 63]. Спираючись на цю тезу та керуючись негативною вибірковістю, критики держави роблять висновок про необхідність її відходу від економіки. Для посилення своєї позиції, вони знов апелюють до А. Сміта: «Будь-яка людина в тих межах, в яких

² На мій погляд, свобода людини - особистості, індивідуальності, як суспільно-універсумний феномен, є, перш за все, її свідомо творча діяльність у темпоральному просторі розриву між викликами людини, «подразниками» та його відповідями, «реакціями» на них. Інстинктивна реакція тварини й вітального в людині на зовнішні подразники є миттєвою, оскільки вищі чуттєво-емоційні та вербально-теоретичні початки психіки або практично відсутні (у тварин), або бездіяльні (у людини), отже домінує досвідомий, інстинктивний початок. Тільки вільна людина здатна розірвати цей зв'язок й подовжити цю миттєвість. Вона оперує власними вищими сутнісними силами не стільки для того, щоб обрати кращий варіант відповіді на виклик з наявних варіантів, скільки для створення власної, особистої, унікальної відповіді, в якій вона впевнена. І в цьому сенсі вона отримує справжню свободу саме тому що інакше відповісти на виклик, діяти інакше вона не може, і не зможе навіть під страхом смерті.

це не суперечить юридичним законам, має повну свободу забезпечувати власні інтереси обраним нею самою способом та вступати своїм підприємством і капіталом у конкуренцію з підприємством і капіталом іншої особи або групи осіб» [8, с. 62-63]. Здавалося б, все зрозуміло, - держава є антиподом економічної свободи. Однак, якщо придивитися, позиції критиків держави не такі вже міцні.

Зрозуміло, *одній* людині керувати економікою не під силу. Але чи *парламент і уряд* Його Величності Короля відсторонюються А. Смітом від *регулювання* економікою? Він прямо пише про межі економічної діяльності, які визначаються *юридичними законами*. Але ж хото їх розробляє, приймає та забезпечує реалізацію? Тільки Король? Зрозуміло, ні. Ці обов'язки мають нести парламент, уряд, суди. Звичайно, юридичні закони можуть бути різними. Але позиція А. Сміта є конкретною та незмінною. Як і Ф. Кене, він був впевнений, що встановлювані державою юридичні закони мають бути адекватними «законам природного порядку», тобто об'єктивним законам, - і економічним, і божим. Гармонія в цьому «трикутнику» законів може бути досягнута, якщо і держава, і економічні суб'єкти слідують волі Провидіння та її еманції у законах економічних. В цьому сенсі держава – гарант формування й підтримки справжньої свободи ринку. Якщо ж юридичні закони та дії держави суперечать цій волі, то неминучими є економічні та суспільні катаклізми, забуття свободи й відповідальності. Держава є необхідною, але держава моральна та розумна.

Обов'язки такої держави перед суспільством і кожним громадянином визначені А. Смітом цілком конкретно: «першим обов'язком ... є захист суспільства від насильства та посягань з боку інших незалежних суспільств...»; «Другий обов'язок... - захист, наскільки це можливо, кожного члена суспільства від несправедливості та його утискань з боку інших членів суспільства, або обов'язок встановлення точного відправлення правосуддя...»; «Третім й останнім обов'язком... є заснування та утримання таких суспільних установ і таких суспільних робіт, які можуть бути найвищою мірою корисними для суспільства в цілому, але ж не можуть власним прибутком відшкодувати видатки окремої людини або невеликої групи людей; тому не можна очікувати того, щоб приватна особа або невелика група приватних осіб засновували й утримували їх...» (виділено мною. – В.Т.) [1, с. 501, 512, 520]. Механізм дії такої держави А. Сміт показав на прикладі «загальних положень відносно податків взагалі» [1, с. 588-589].

Очевидно, що *така* держава суперечить егоїстичним інтересам модерного *homo oeconomicus*'а, і тому він вимагає її «відставки». Наприклад, за А. Смітом, державна підтримка науки та освіти надає суспільству значно більше вигоди, ніж шкоди, так як і підвищення статусу викладацької професії.

Сучасні «плоди» «хомоекономічної» політики по відношенню до освіти і науки ми можемо спостерігати в більшості сучасних нових незалежних держав.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Не претендуючи на істинні узагальнення, зробимо короткі підсумки. *По-перше*, негативна вибірковість є дуже небезпечною і науково, і практично. Вона тим більш неприпустима по відношенню до універсумного за змістом і характером вченню А. Сміта. Його «Багатство народів» і *homo oeconomicus* можуть бути адекватно зрозумілими лише за допомогою універсумних та інтеграційних підходів, які дозволять синтетично осмислити обидві головні гілки його вчення, представлені, зокрема, «Багатством народів» і «Теорією моральних почуттів». Не випадково він на протязі багатьох років виношував ідею їх синтезу [8, с. 56].

По-друге, реалізоване в ортодоксальній економіці перетворення смітіанського гуманізованого *homo oeconomicus*'а у роботизований розрахунковий агрегат виражає й освячує реальні процеси маркетизації та дехристиянізації західного суспільства. Замість того, щоб формувати альтернативну цьому наукову конструкцію, адепти «вільного» ринку займаються апологією експансії роботизованого *homo oeconomicus*'а в усі сфери людської життєдіяльності. Необхідно зрозуміти, що шукана альтернатива неможлива без звернення до вчення А. Сміта, критичного переосмислення та продовження закладеної в ньому традиції.

По-третє, якщо послідовники та прибічники політичної економії хочуть перемогти у боротьбі за її сучасне та майбутнє, вони мають розвивати та збагачувати її філософські, моральні початки, жити їх вищими досягненнями людського духу, тим самим стверджуючи притаманні їй субстанціональні атрибути універсальності, універсумності та фундаментальності. Політична економія покликана вивчати діяльність в економіці не стільки *homo oeconomicus*'а, скільки людини як особистості в усьому багатстві її проявів, не стільки багатство економічне, скільки багатство духовне, соціальне, екологічне, акцентуючи його природу, початки та причини. Тільки на цьому шляху «Дослідження про природу і причини багатства народів» А. Сміта отримає достойне продовження, а політична економія – новий імпульс розвитку.

Список використаної літератури

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: «Соцэкгиз», 1962. – 684 с.
2. Жид Ш. История экономических учений / Ш. Жид, Ш. Рист. – М.: Экономика, 1995. – 544 с.
3. Шумпетер Й. История экономического анализа. В 3-х т. / Й. Шумпетер. – СПб.: Экономическая школа, 2004.

4. Селигмен Б. Основные течения современной экономической мысли / Б. Селигмен. – М.: Прогресс, 1968. – 600 с.
5. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг. – М.: Дело ЛТД, 1994. – 720 с.
6. Тарасевич В.Н. Экономико-теоретическое знание: универсальные императивы, гипотезы, опыты / В.Н. Тарасевич. – М.: ТЕИС, 2013. – 600 с.
7. Липов В.В. Невидимая рука чего... или кого? От взаимного приспособления к институциональной комплементарности // Экономическая теория. – 2011. - № 3. – С. 21-35.
8. Гринберг Р.С. Основания смешанной экономики. Экономическая социодинамика / Р.С. Гринберг, А.Я. Рубинштейн. – М.: Институт экономики РАН, 2008. – 482 с.

References

1. Smith A. (1962), *Issledovanie o prirode i prichinach bogatstva narodov* [Research about the nature and genesis of the wealth of nations], “Socecgiz”, Moscow, USSR.
2. Gide Ch., Rest Ch., (1995) *Istoriya ekonomicheskikh ucheniy* [History of the economic doctrines], Economica, Moscow, Russia.
3. Schumpeter Jos. (2004) *Istoria ekonomicheskoho analiza. V 3-h t.* [History of the economic analysis], *Economicheskaya shkola*, SPb., Russia.
4. Seligman B. (1968), *Osnovnie techensya sovremennoy ekonomicheskoy misli* [The main streams of the modern economic thought], Progress, Moscow, USSR.
5. Blaug M. (1994), *Economicheskaya misl v retrospektive* [The economic thought in the retrospective view], Delo LTD, Moscow, Russia.
6. Tarasevich V.N. (2013), *Economico-teoreticheskoe snanie: universumnie imperative, hipotesi, opiti* [The economic-theoretic knowledge: universumic imperatives, hypothesis, experiences], TEIS, Moscow, Russia.
7. Lipov V.V. (2011), *Nevidimaya ruka chego... ili kogo? Ot vsaimnogo prisposobleniya k institucionalnoy complementarnosti* [The invisible what... or who? From mutual appliance to institutional complement], *Economy of Ukraine*, vol. 3, pp. 21-35, Kiev, Ukraine.
8. Grinberg R., Rubinstein A. (2008), *Osnovaniya smeshannoy economici. Economicheskaya sociodinamica* [Foundations of the mixed economy. Economic Sociodynamics], Institut economici RAN, Moscow, Russia.

Тарасевич В.Н., д.э.н., профессор, Национальная металлургическая академия Украины

«Богатство народов» Адама Смита и основания политической экономии

Статья посвящена критике негативной избирательности по отношению к учению А. Смита, которая делает невозможным адекватное понимание присутствующих в нем оснований политической экономии. Показано, что, в отличие от ведущих теоретиков и методологов науки, сторонники современной неоклассической ортодоксии акцентируют только отдельные составляющие указанного учения. Обоснована необходимость коренного изменения отношения к «Богатству народов» А. Смита. Предложено использование универсального подхода к анализу главного экономического труда и учения А. Смита, что позволило дать гуманистическую и телеологическую интерпретацию его взглядам на экономического человека, невидимую руку Провидения, свободу и роль государства в экономике и обществе.

Ключевые слова: избирательность, универсальность, экономический человек, свобода, свободный рынок, невидимая рука Провидения, функции государства.

Tarasevich V., Doctor of Economic Science, Professor, National Metallurgical Academy of Ukraine

A. Smith's "Wealth of nations" and foundations of the political economy

The article contains the critics of the negative election to A. Smith doctrine, which do impossible the adequate understanding the foundations of the political economy are inherent to it. It is show that adherents of the modern neoclassical orthodoxy accents only separate parts of this doctrine in differently with main scientists in the sphere of the theory and methodology. The necessity of the radical change of the attitude to A. Smith's "Wealth of nations" is grounded. The use of the universumic method to the analysis A. Smith's main economic book and doctrine is proposed. It allows determine the humanistic and theological interpretation to your views to homo oeconomicus, Foresight's invisible hand, freedom and state's role in the economy and society.

Key words: election, universumic, homo oeconomicus, freedom, free market, Foresight's invisible hand, state's role.